

અમદાવાદ જિલ્લામાં વ્યવસાય કરતા મુસ્લિમ પુરુષોની સામાજિક સ્થિતિ

ઈમુ રૈયોલીવાળા

રિસર્ચ સ્કોલર, સમાજશાસ્ત્ર, સુરેન્દ્રનગર યુનિવર્સિટી, વઢવાણ

ડૉ. મનીષા ડામોર

અસોસિએટ પ્રોફેસર, સમાજશાસ્ત્ર, સુરેન્દ્રનગર યુનિવર્સિટી, વઢવાણ

સારાંશ

વ્યવસાય એટલે માણસ દ્વારા કોઈપણ પ્રકારનું કાર્ય કરી તેના બદલામાં મહેનતાણું મેળવવું. માનવીને પોતાનું જીવન ચલાવવા માટે પૈસાની જરૂરીયાત પડે છે. આ પૈસા માનવીએ કોઈ પણ કાર્ય કરીને કમાવા પડે છે. આ કાર્ય વેપાર, ધંધો, નોકરી, ખેતી, મજૂરી વગેરે ક્ષેત્રમાં કરવામાં આવે છે. જ્યારે શહેરી વ્યવસાયમાં કિરાણા સ્ટોર, દૂકાન, પાન પાર્લર, અન્ય વ્યવસાયો જોવા મળે છે. ભારતનું માંચેસ્ટર કેહવાતું અમદાવાદ શહેર ઉદ્યોગ-ધંધા માટે સમૃદ્ધ માનવામાં આવે છે. અહીં હિન્દુ, મુસ્લિમ, શીખ, ઈસાઈ, પારસી લગભગ દરેક ધર્મના લોકો વસે છે. પ્રસ્તુત સંશોધન શરૂ કરવા પૂર્વે સાહિત્યિક સમીક્ષા પરથી જાણવા મળ્યું કે સામાજિક સ્થિતિ વિષય પર મોટા ભાગ સંશોધનો સ્ત્રીઓ પર વધુ જોવા મળ્યા, જ્યારે પુરુષો પણ સામાજિક સમસ્યાઓથી પીડાતા હોય છે. તેઓની સામાજિક સ્થિતિ સારી, ખરાબ હોઈ શકે છે. તેથી સંશોધન પોતે જે ધર્મમાંથી આવે છે તે એટલે કે મુસ્લિમ ધર્મના પુરુષોની સામાજિક સ્થિતિનો અભ્યાસ કરવા અમદાવાદ શહેરમાંથી 480 નમૂનાઓ લેવામાં આવ્યા છે અને તે પરથી મુસ્લિમ પુરુષોની સામાજિક સ્થિતિ તપાસવાનો ઉમદ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો: મુસ્લિમ, પુરુષ, અમદાવાદ, સામાજિક સ્થિતિ, સામાજિક સંશોધન

1. પ્રસ્તાવના

પ્રાચીન ભારતમાં સમાજ જીવનને વ્યવસ્થિત રીતે ગુંથવામાં આવ્યું હતું. જીવનમાં સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય અને ધાર્મિક પાસાં એકબીજામાં ઓતપ્રોત થઈ ગયેલાં હતાં. સામાજિક સંસ્થાઓનાં મૂળ ધર્મભાવનામાં ટકી રહેલાં હતા. વિશ્વમાં પણ ચૌતરફ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીએ હરણફાળ ભરી છે. વિશ્વના દરેક દેશમાં સામાજિક પરિવર્તન થઈ રહ્યું હોય ત્યારે ભારત તેમાંથી કઈ રીતે અલિપ્ત રહેતું નથી. ભારત દેશ વિકાસ તરફ આગળ વધી રહ્યો છે. ઉદ્યોગ, ધંધા, વેપાર, વ્યવસાયોના ક્ષેત્રે અદ્ભુત પ્રગતિ થતાં જ સમાજ જીવનનું માળખું કસવટ બદલી રહ્યું છે. સામાજિક પરિવર્તનમાં ખૂબ જ ઘોડાપૂરની માફક તેજી આવી છે.

ભારતીય સમાજના ઇતિહાસને તપાસીએ ત્યારે એક મહત્વના પાસા પર ધ્યાન જાય છે. આ પાસું એટલે જ્ઞાતિ/ધર્મ અને વ્યવસાય વચ્ચેનો સંબંધ. આ સંબંધને જ્યારે ગ્રામ અને ગ્રામસમાજ સાથે સાંકળીએ ત્યારે વ્યવસાય કે હુન્નરઉદ્યોગની પરંપરા અને તેના સાતત્યને સમજી શકાય છે. કોટિક્રમિક હિંદુ સમાજનું સંચાલન કરતી ધાર્મિક-કાયદાકીય વ્યવસ્થામાં કોઈ અમુક જ્ઞાતિ માટે નક્કી થયેલાં કાર્યો કોઈ પણ અન્ય જ્ઞાતિ ન કરી શકે એવી સમજ છે. જુદા જુદા વ્યવસાયમાં રોકાયેલા કારીગરો ભિન્ન ભિન્ન જ્ઞાતિના હતા. ભારતમાં જ્ઞાતિ-વ્યવસ્થાએ વ્યક્તિઓ અને કુટુંબોને અમુક ચોક્કસ વ્યવસાયો સાથે પેઢી દર પેઢી એવાં બાંધી રાખ્યાં કે તેમાંથી સદીઓ સુધી જ્ઞાતિ-વ્યવસાય-કારીગરી અને સામાજિક દરજ્જાનું એક જડબેસલાક માળખું રચાયું અને આજદિન સુધી વ્યાપક પરિવર્તનો સાથે તે ટકી રહ્યું છે. બ્રિટિશ અમલ, ઉદ્યોગીકરણ અને શહેરીકરણના પ્રભાવે પરંપરાગત વ્યવસાયોના પ્રાચીન સ્વરૂપમાં મૂળભૂત પરિવર્તનો આવ્યાં. વીસમી સદીના અંતે વૈશ્વિકીકરણ અને ઉદારીકરણ જેવી આધુનિક આર્થિક પ્રક્રિયાઓએ કેટલાક ભારતીય પરંપરાગત વ્યવસાયોને નામશેષ પણ કર્યાં. મુસ્લિમ ધર્મના પુરુષોની સામાજિક સ્થિતિનો અભ્યાસ કરવા અમદાવાદ શહેરમાંથી 480 નમૂનાઓ લેવામાં આવ્યા છે અને તે પરથી મુસ્લિમ પુરુષોની સામાજિક સ્થિતિ તપાસવાનો ઉમદ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

2. સંશોધન સાહિત્યની સમીક્ષા

- **John Goodwin (2018)**, 1999માં પ્રથમ વખત પ્રકાશિત થયેલ આ પુસ્તકમાં પુરુષોના કાર્ય, જીવન, લિંગ ભૂમિકાઓ અને મનોવૈજ્ઞાનિક સ્વાસ્થ્યનો અભ્યાસ કરીને કાર્યસ્થળમાં લિંગ પર ઉભરતી સમાજશાસ્ત્રીય ચર્ચા કરવામાં આવી છે. શ્રમમાં ફેરફારો, કામ પર મહિલાઓની સંખ્યામાં નોંધપાત્ર વધારો નહીં, પણ પુરુષત્વની કટોકટી અને પુરુષોની ભૂમિકાઓનું પુનઃમૂલ્યાંકન થયું હોવાની દલીલ કરવામાં આવેલ જોવા મળે છે.
- **Tudor-Stefan Rotaru (2015)**, સામાજિક રીતે રચાયેલી વિચારધારા અને શક્તિનું સ્વરૂપ છે જે કુદરત દ્વારા નિર્ધારિત પરિસર કરતાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓ વચ્ચેનું અંતર વધારે છે, તેવા ખ્યાલ આ શોધમાં પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે. આ વિચારધારા એક ક્ષણથી બીજી ક્ષણે અને એક સંસ્કૃતિથી બીજી સંસ્કૃતિમાં સતત બદલાતી રહે છે. વિવિધ સામાજિક અને વ્યવસાયિક પરિબળોના આધારે વૈચારિક પુરુષત્વના એક કરતાં વધુ છે. સામાજિક ડર જેવી અન્ય પુરુષત્વ સંબંધિત અસુરક્ષાઓને બહાર લાવી. આ પેપર પુરુષત્વ, આકાંક્ષાઓ અને આંતરવ્યક્તિગત સંપર્કો સાથે વ્યવહાર કરવા માટે કેટલીક ભલામણો દોરે છે.
- **Pat Mainardi (1970)**, પ્રસ્તુત નિબંધમાં સંશોધનકર્તા જણાવે છે કે પુરુષો સાથેના સંબંધોમાં સ્ત્રીઓનું અવિચારી શોષણ છે, જેનો દરેક સ્ત્રીને અનુભવ છે જ. સંશોધનકર્તા જણાવે છે કે સ્ત્રીઓ વર્ષોથી શોષિત રહી છે. જો માત્ર ગૃહકાર્યનાં સંદર્ભમાં વિચારવામાં આવે તો પુરુષોએ સ્ત્રીઓ સાથે મોટો અન્યાય કર્યો છે. ગૃહકાર્યનો તમામ બોજો અને ગંદકી સ્ત્રીઓની માથે નાખવામાં આવી છે. પ્રસ્તુત સંશોધન સ્ત્રીઓની ગૃહિણી તરીકેની મર્યાદિત તેમજ સીમિત ભૂમિકા તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરે છે.

3. સંશોધનના હેતુઓ

અમદાવાદ શહેરમાં વ્યવસાય કરતા મુસ્લિમ પુરુષોની સામાજિક સ્થિતિ તપાસવા માટેના હેતુઓ આ પ્રમાણે છે.

- અમદાવાદ જિલ્લામાં વ્યવસાય કરતા મુસ્લિમ પુરુષોનો સામાજિક દ્રષ્ટિકોણથી અભ્યાસ કરવો.
- અમદાવાદ શહેરમાં વ્યવસાય કરતા મુસ્લિમ પુરુષોની સામાજિક સમસ્યાઓ તપાસવી.

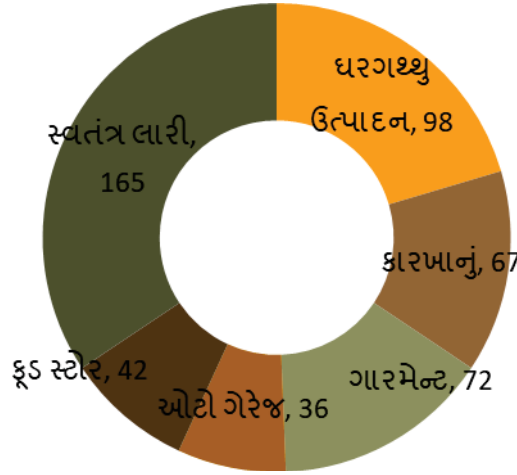

4. સંશોધન પદ્ધતિ

સુપ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકાર ડૉ. કુમારપાળ પરમાર જણાવે છે કે સંશોધન એટલે 'શોધખોળ', કોઈપણ વિષયવસ્તુ, ઘટના, સ્થળ, બનાવોનું ઐતિહાસિક સાધનો, કથાઓના અધ્યયન તેમજ પરિક્ષણ દ્વારા કરવામાં આવતું પૃથક્કરણ. એટલે સ્થળ અમદાવાદમાં મુસ્લિમ પુરુષોની સામાજિક સમસ્યાઓ તપાસવા માટે સમષ્ટિ અને નિર્દર્શન તરીકે સ્વતંત્ર વ્યવસાય કરતા 480 પુરુષોને પસંદ કરવામાં આવેલ છે અને સ્વચિત પ્રશ્નાવલી દ્વારા ઉત્તરો લેવામાં આવ્યા છે.

5. સ્વતંત્ર વ્યવસાયના ક્ષેત્રો

અમદાવાદ જિલ્લામાં વ્યવસાય કરતા મુસ્લિમ પુરુષોના સ્વતંત્ર વ્યવસાયના ક્ષેત્રો દર્શાવતો ગ્રાફ આ પ્રમાણે છે.

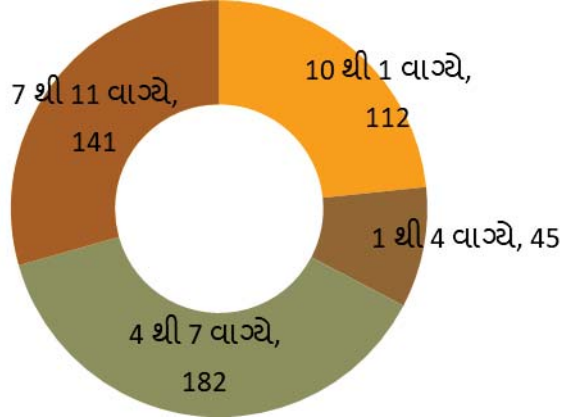

ઉપરોક્ત ગ્રાફ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અમદાવાદ શહેરમાં સ્વતંત્ર વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા મુસ્લિમ પુરુષોમાંથી સૌથી વધુ 34.38% એટલે કે 165 પુરુષો સ્વતંત્ર લારી ચલાવી રહ્યા છે. જ્યારે ઘરગથ્થુ ઉત્પાદનમાં કાર્યરત પુરુષો 20.42%, ગારમેન્ટ 15%, કારખાના ચલાવતા પુરુષો 13.96%, ફૂડ સ્ટોર 8.75%, ઑટો ગેરેજ 7.5% જોવા મળે છે.

6. વ્યવસાયની વ્યસ્તતા

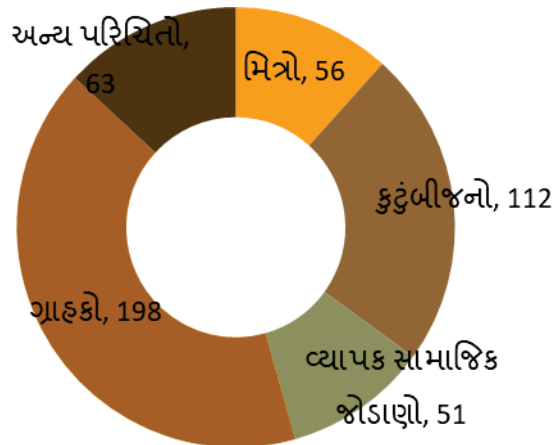
અમદાવાદ શહેરના વ્યવસાય કરતા મુસ્લિમ પુરુષોના સ્વતંત્ર વ્યવસાયમાં વ્યસ્તતાનો દર દર્શાવતો ગ્રાફ આ પ્રમાણે છે.

ઉપરોક્ત ગ્રાફ પરથી ફલિત થાય છે કે અમદાવાદના મુસ્લિમ પુરુષોમાંથી સૌથી વધુ 37.82% પુરુષો 4 થી 7 વાગ્યા દરમિયાન વ્યસ્ત જોવા મળે છે. જ્યારે 7 થી 11 વાગ્યે 29.38%, 10 થી 1 વાગ્યે 23.33% અને 1 થી 4 વાગ્યે 9.38% પુરુષો વ્યસ્ત જોવા મળે છે.

7. સામાજિક વર્તુળ

અમદાવાદ શહેરના વ્યવસાય કરતા મુસ્લિમ પુરુષોની સામાજિક વર્તુળ અંગેનું વિવરણ દર્શાવતો દર્શાવતો ગ્રાફ આ પ્રમાણે છે.

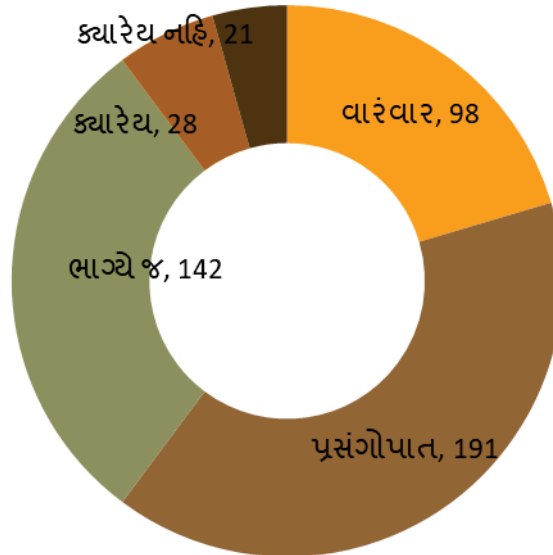

ઉપરોક્ત ગ્રાફ પરથી ફલિત થાય છે કે અમદાવાદના મુસ્લિમ પુરુષોમાંથી સૌથી વધુ એટલે કે 41.25% પુરુષો ગ્રાહકો સાથે વધુ સંપર્કમાં જોવા મળે છે. જ્યારે કુટુંબીજનો 23.33%, અન્ય પરિચિતો 13.13%, મિત્રો 11.67% અને વ્યાપક સામાજિક જોડાણો સાથે સંપર્ક ધરાવતા પુરુષો 10.63% જોવા મળે છે.

8. સામાજિક અથવા સામુદાયિક પ્રવૃત્તિઓ

અમદાવાદ શહેરના વ્યવસાય કરતા મુસ્લિમ પુરુષોને “તમે સામાજિક અથવા સામુદાયિક પ્રવૃત્તિઓમાં કેટલી વાર ભાગ લો છો?” પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો તેના જવાબો અંગેનું વિવરણ દર્શાવતો દર્શાવતો ગ્રાફ આ પ્રમાણે છે.

ઉપરોક્ત ગ્રાફ પરથી ફલિત થાય છે કે અમદાવાદના મુસ્લિમ પુરુષોમાંથી સૌથી વધુ 39.79% પુરુષો સામાજિક પ્રસંગોમાં પ્રસંગોપાત જ ભાગ લઈ શકે છે. જ્યારે 29.58% ભાગ્યે જ, 20.42% વારંવાર, 5.83% ક્યારેય અને 4.38% પુરુષો સામાજિક પ્રસંગોમાં ક્યારેય ભાગ લઈ શકતા નથી.

9. તારણો

અમદાવાદ શહેરના વ્યવસાય કરતા મુસ્લિમ પુરુષોની સામાજિક સ્થિતિ તપાસવા માટે લેવાયેલ નમૂનાઓ પરથી મળતા તારણો નીચે મુજબ છે.

- અમદાવાદ શહેરમાં સ્વતંત્ર વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા મુસ્લિમ પુરુષો સ્વતંત્ર લારી ચલાવતા પુરુષો વધુ છે.

Vidhyayana - ISSN 2454-8596

An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal

www.vidhyayanaejournal.org

Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

- અમદાવાદના મુસ્લિમ પુરુષો 4 થી 7 વાગ્યા દરમિયાન વ્યસ્ત જોવા મળે છે.
- અમદાવાદના મુસ્લિમ પુરુષોમાંથી ગ્રાહકો સાથે વધુ સંપર્કમાં હોય છે નહિ કે સામાજિક જોડાણો કરવા.
- અમદાવાદના મુસ્લિમ પુરુષો સામાજિક પ્રસંગોમાં પ્રસંગોપાત જ ભાગ લઈ શકે છે.

संदर्भसूचि

- परमार, डॉ. कुमारपाण અને डॉ. જગદીશ કે. રણોદરા (2023). શૈક્ષણિક સંશોધનનો પરિચય. અમદાવાદ: અક્ષર પ્રકાશન
- Makwana, K. P. (2023). વ્યવસાય કરતી સ્ત્રીઓની સામાજિક સમસ્યાઓ (અમદાવાદ જિલ્લાના અમરાઈવાડી વિસ્તારના સંદર્ભમાં). Vidhyayana-An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal-ISSN 2454-8596, 8(6).
- De, A. (2016). Spatialisation of selves: Religion and liveable spaces among Hindus and Muslims in the walled city of Ahmedabad, India. City, Culture and Society, 7(3), 149-154.
- Ewing, K. P. (2008). Stolen honor: stigmatizing Muslim men in Berlin. Stanford University Press.
- John, Goodwin (2018). Men's Work and Male Lives Men and Work in Britain, UK: Routledge
- Ode, Dr. Dilip A. Mr. Jigeshkumar D. Chauhan, Sruthi S. (2021). Multidisciplinary Subjects for Research-IV. Vol-1. New Delhi: RED'SHINE Publication. Pvt. Ltd.
- Rotaru, Tudor-Mtefan (2015). Work and men's health: how to lead a happier life as a working man, Unpublished Research Paper